

УДК 911.3

Ворфлік Г.С.

ГЕОПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ КУРДСЬКОГО КОНФЛІКТУ

Розглянуто питання незалежності курдів, проаналізовано геополітичні аспекти етнічного конфлікту в регіоні. Досліджено можливі наслідки утворення незалежного Курдистану та шляхи поліпшення геоконфліктної ситуації на Близькому Сході.

Рассмотрен вопрос независимости курдов, проанализированы геополитические аспекты этнического конфликта в регионе. Исследованы возможные последствия образования независимого Курдистана и пути улучшения геоконфликтной ситуации на Ближнем Востоке.

The paper deals with the Kurdish problem. Geopolitical aspects of the ethnic conflict in the region are considered. Consequences of independent Kurdistan formation and methods of improving of geoconflictological situation in Middle East are studied.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Історія свідчить, чим більшої економічної ваги набуває той чи інший регіон світу і чим більше держав мають свої інтереси в регіоні, тим вищою стає політична напруга і можливість виникнення конфронтаційних ситуацій. Саме таким є близькосхідний регіон, в якому зіткнення економічних інтересів як регіональних, так і позарегіональних країн, відбувається на фоні численних діючих і потенційних локальних конфліктів та намагань окремих держав домінувати в регіоні.

Наряду з турецько-грецьким питанням Кіпру, ірано-ізраїльським питанням безпеки, сирійсько-ізраїльським питанням Голанських висот, ірано-іракським конфліктом та численними іншими геополітичними проблемами близькосхідного регіону, курдське питання виступає одним з потенційно найнебезпечніших, оскільки об'єднує одразу декілька країн регіону і відрізняється загрозливою актуальністю протягом тривалого часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної проблеми. Питання значення та ролі близькосхідного регіону в міжнародних відносинах висвітлюються в роботах західних, рідше російських та українських вчених, політичних діячів та аналітиків. Дана проблема була розглянута у дослідженнях таких американських авторів, як Д.Йоффе, З.Бжезінський, Д.Снайдер, С.Коен, Дж.Егню, Д.Ейкельман. Аналізу проблем безпеки в регіоні присвячені роботи таких західноєвропейських науковців, як К.Спенсер, М.Фішер, Р.Олівер. Ґрунтовні дослідження з аналізу етнічних конфліктів на Близькому Сході належать арабським вченим – Б.Саїду, А.Ахмеду, Х.Донану, А.Біаду. Серед російських та українських наукових праць із загальної проблематики безпеки і конфліктів у даному регіоні слід відмітити роботи Ю.Набієва, А.Малашенка, А.Кіслова, Т.Мануїльської, О.Гончаренка, Б.Яценка.

Мета і завдання статті. Метою дослідження є вивчення і аналіз сучасного стану курдського питання та його місця у формуванні безпеки близькосхідного регіону, комплексний аналіз факторів дестабілізації в регіоні та можливих шляхів поліпшення геоконфліктної ситуації на Близькому Сході.

До завдань статті належить визначення місця курдського питання в сучасній геополітиці; дослідження умов формування курдської нації та їх впливу на сучасні геополітичні процеси; аналіз факторів курдського конфлікту; визначення можливих наслідків утворення незалежного Курдистану для країн регіону та політичної розстановки сил у світі.

Основний матеріал. Аналіз регіональної структури Курдистану з геополітичної точки зору, враховуючи його природні і соціально-економічні показники, дозволяє зробити висновок, що найбільш розвиненими, здатними стати його центральним простором, ядром,

виступають його турецька та іракська частини. Сирійський та Іранський Курдистан - це менш розвинені райони, які не відповідають геополітичній функції "ядра" і виступають окраїнними, периферійними територіями.

На сучасному етапі швидких змін у геополітиці як окремих регіонів, так і світу, не слід повністю виключати вирішення тривалого курдського конфлікту шляхом утворення незалежної курдської держави. Нестійка обстановка в регіоні, політичні амбіції окремих країн, протилежність їх напрямків у зовнішній політиці, територіальні претензії і конкуренція у питанні транспортних комунікацій зумовили важливість геополітичної стратегії кожної окремої країни як для стабільності близькосхідного регіону, так і для розстановки сил на політичній арені світу [3, с.181-185].

Перемога сепаратистського руху в країнах Південно-Західної Азії означатиме кардинальні зміни на її геополітичній карті. Утворення нової держави з площею у 500 тис. км², населенням у 40 млн. чол., з багатою сировинною базою і вигідним геополітичним положенням в середині регіону, зумовить зміни в усіх сферах господарських структур його основних одиниць (Туреччини, Іраку, Ірану), здійснить величезний вплив на ситуацію у сусідніх країнах (Пакистані, Афганістані, в країнах Закавказзя) і матиме гучний резонанс у світі (активізація сепаратистських рухів, загострення етнополітичних конфліктів, зміна розстановки сил у регіоні і навколо нього, активізація озброєння, перерозподіл сфер впливу і не лише в даному регіоні, зміна ракурсу євразійських транспортних комунікацій тощо) [2, с.16-21].

Для Туреччини утворення незалежного Курдистану означатиме перш за все втрату близько 40% її території з населенням у 12 мільйонів чоловік (19% всього населення країни), зі значними запасами мінеральних ресурсів. Втрата стратегічно важливих територій зумовить втрату геополітичної ролі Туреччини на політичній арені сучасного світу і зведе нанівець її потенційні можливості як регіонального лідера на Близькому Сході [3, 186-187].

Такий перебіг подій задовольнив би в першу чергу Росію, яка закріпить свої позиції у чорноморському регіоні і отримає шанс зайняти звільнену Туреччиною політичну нішу на Близькому Сході.

У послабленні Туреччини зацікавлені і її безпосередні сусіди (Сирія, Ірак та Іран), у сучасній політиці яких явно прослідковується направленість на Схід і на укріплення ісламу та ісламських цінностей у регіоні. При втраті Туреччиною свого політичного впливу і підтримки Заходу ці країни змагатимуться за лідерство в регіоні.

З іншого боку, такі перспективи означатимуть реальну загрозу для Ізраїлю, який опиниться у центрі уваги арабського світу і для якого постає не саме питання його подальшого існування.

З втратою своїх територій Туреччина може втратити і своє значення як зона європейського впливу в регіоні. Цей факт зумовить залишення політичної арени Близького Сходу країнами Європи і США; тоді реалізується один з двох можливих сценаріїв розвитку подій. За одним з них питання

світової безпеки підніметься на якісно новий рівень у світлі консолідації арабського світу і посилення ісламського фактору. Слабкість нової курдської держави не дозволить одразу ж виступити буфером на його шляху, що виявиться у загальному втягненні Туреччини до мусульманського геополітичного простору. Тоді можна буде казати про загрозу ісламського фундаменталізму всьому середземноморському регіону.

За іншим сценарієм - незалежний Курдистан набере сили і стане повноправним членом близькосхідного співтовариства. Виконуючи роль культурного буфера між суннітською Туреччиною і шиїтським Іраном, курди складають специфічну систему соціально-політичних і духовних цінностей, що відрізняється від класичних ісламських. Намагання протиставити себе суннітам-тюркам і шиїтам-іранцям призведе до зростання самосвідомості і самовизначеності курдів і їх держави. У цьому випадку геополітичне положення незалежного Курдистану викличе зацікавленість як з боку Європи і США, так і з боку Росії. Курдистан, у випадку вибору західних стратегічних партнерів (а, як відомо, саме на Заході знаходять зараз притулок курдські емігранти) перебере на себе частину стабілізуючих функцій сучасної Туреччини у регіоні. Це навряд чи задовольнить Туреччину, але толерантна політика відносно Курдистану дасть країні набагато більше переваг порівняно із загрозою втратити останні позиції у регіоні. У цьому випадку Європа лише посилить свої позиції на Сході через Ізраїль, Туреччину і Курдистан [4, с.155].

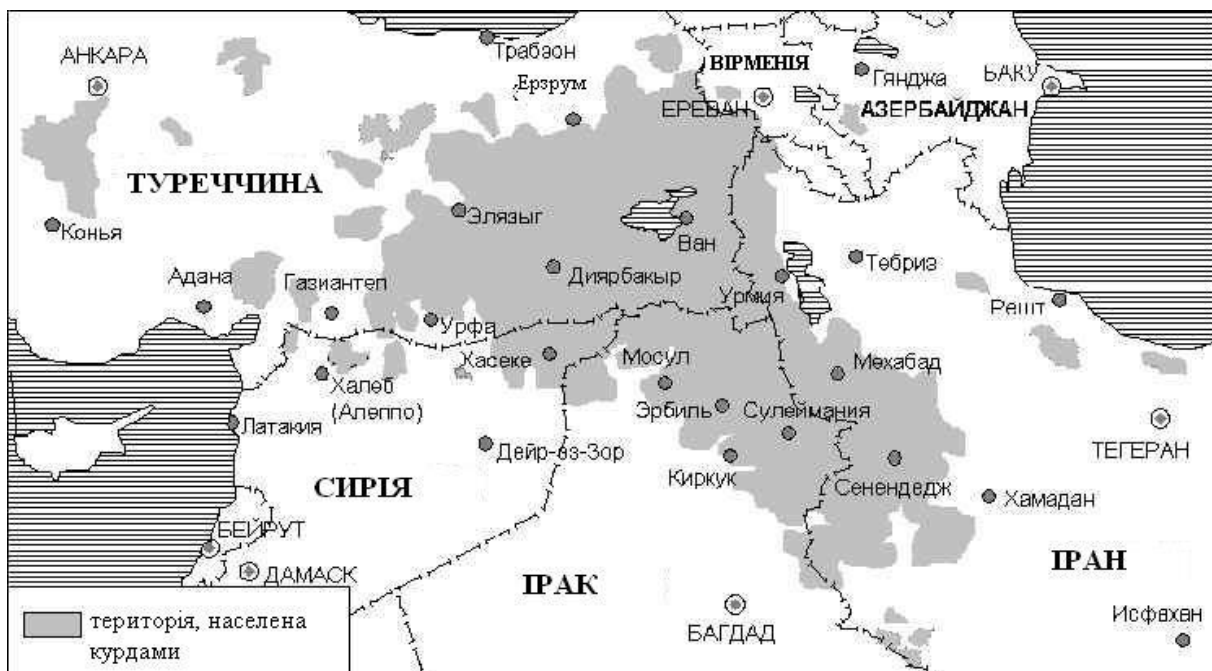

Рис. Райони компактного проживання курдів у Іраку, Ірані, Туреччині та Сирії [джерело: historiowars.narod.ru]

З втратою курдських територій Туреччина опиниться ізольованою від всього арабського світу, а невеликий коридор через територію Сирії нездатен буде задовольнити потреби країни. Відрізаним буде і шлях

через Закавказзя на Північ. Життєвої важливості набудуть комунікаційні шляхи через Чорне і Середземне море. Перспектива подібної ізольованості дуже чітко контрастує з планами сучасної Туреччини очолити нове політичне об'єднання на території колишньої Османської імперії. До того ж розташування курдських територій у складі сучасної Туреччини збігається з маршрутами регіональних і міжнародних транспортних коридорів та нафто- і газопроводів, що пояснює економічну зацікавленість у них не лише Туреччини. Грандіозні плани стосовно трансрегіонального проекту до терміналу Джейхан і прихід каспійської нафти лише підвищують значимість цих територій і їх потенційні можливості.

При отриманні Курдистаном незалежності, Туреччина втратить і значну частину свого населення, основу якого складає дешева некваліфікована робоча сила у містах та робітники агропромислового комплексу країни. Виявляться марними й усі затрати Туреччини на підйом господарства її південно-східних районів.

Отже, Туреччина як ніхто інший у близькосхідному регіоні зацікавлена у стримуванні курдського руху на своїй території і територіях сусідніх держав та у припиненні їх контактів. Цим фактом пояснюється її занепокоєння існуванням КАР (Курдського автономного району) в Іраку і жорстка позиція щодо втручання в її внутрішню політику по відношенню до курдів на своїй території ззовні.

Іран, у випадку утворення незалежного Курдистану, втрачає біля 4% своїх територій з населенням в 4,5 мільйонів чоловік. Країна втрачає безпосередній зв'язок у першу чергу з Туреччиною, її стратегічним партнером, а також з країнами Закавказзя (крім, можливо, Азербайджану). Під загрозою опиняться транспортні коридори Ірану на Захід, через Стамбул. Втрата частини іранських нафто- і газопроводів з курдськими територіями негативно відіб'ється на його планах розширення експорту своїх природних ресурсів і транзитних можливостях іранської території у напрямку Захід - Індійський океан.

Глибокі наслідки для Ірану вбачаються у його культурно-національному складі. Іран є найяскравішим прикладом багатонаціональної держави регіону. Курди складають 6,5% населення Ірану. В його національному складі слід також відмітити азербайджанців, вірменів, персів.

Саме ці народи у складі Ірану набудуть нового розуміння своєї національної приналежності з відходом курдських територій, що в кінцевому випадку може привести до розпаду країни.

Іслам в Ірані, з одного боку, зближує його з іншими країнами регіону, а з іншого — протиставляє їх, оскільки в Ірані сповідується іслам шіїтського трактування, а у більшості інших країн регіону — суннітського [2, с.226-231].

З територіальним розпадом Іран втратить свої значні політичні позиції на Середньому Сході і під загрозу стане його давня мета центру могутнього мусульманського світу. Сучасний напрямок іранської політики на Схід зумовлює зацікавленість у його стабільності таких країн, як Пакистан,

Афганістан, Вірменія і Росія. Для останньої ж сучасний Іран є основним стратегічним партнером на Близькому Сході, за допомогою якого вона прагне закріпити свої позиції в регіоні. Однак у випадку незалежності Курдистану, вона (Росія) отримає небезпечного "проєвропейського" (у випадку стратегії Курдистану на Захід) сусіда Ірану на його північному сході. Іран буде вимушений розглядати питання свого політичного курсу в бік Сходу або Заходу [1, с.187].

У разі утворення незалежного Курдистану на етнічних землях проживання курдів Сирія втрачає вузьку смугу на півночі, яка складає біля 6% її території з населенням близько одного мільйона чоловік (8,5% всього населення країни).

У географічному відношенні Сирія втратить близько 800 км свого кордону з Туреччиною в регіоні, який і на сучасному етапі є спірною територією між країнами. Це землі, багаті на водні ресурси, але з нестійкою етнополітичною ситуацією. Слід згадати актуальне питання Голанських висот з Ізраїлем. У світлі сучасної політики Сирії на повернення втрачених на початку століття територій відхід курдських земель розглядатиметься як близька перспектива розпаду держави.

Важливим фактором нестабільності в країні виступає і її етнонаціональний склад, який характеризується великою різноманітністю. Курди в Сирії складають 1,2 млн. чол. Наявність великої вірменської і північнокавказької (черкеської) діаспори, що має спільні утворення і в Туреччині, зумовлює актуальність турецького напрямку в регіональній політиці Сирії. З утворенням незалежного Курдистану Сирія втрачає свою довготривалу стабільність, що дозволило б турецькій діаспорі активізувати свою діяльність по захопленню певних територій на північному заході Сирії на заміну втрачених Туреччиною курдських земель [5, с.296-298].

Утворення курдської держави здатне посилити європейські позиції на заході регіону і зумовити політичну кризу в країні. Подібні політичні процеси в країні не призведуть до її консолідації.

Найближчий сусід Сирії, Ірак, ще менш зацікавлений у становленні незалежного Курдистану. Курдські землі в його складі становлять близько 20% загальної території країни, на якій проживає 15% населення. Наряду з Турецьким Курдистаном, Іракський Курдистан являє економічний і соціальний каркас нової теоретичної моделі незалежного Курдистану.

Особливість Іраку в даному питанні полягає в тому, що тут була створена перша серед арабських держав курдська автономія (КАР) у 1974 році. Вигідне положення, порівняно зі становищем курдів у інших регіонах, іракські курди займають завдяки сильному впливу Сполучених Штатів у регіоні і їх протекціоністській політиці. Але сучасна ситуація в Іракському Курдистані загострюється внаслідок внутрішньої міжпартійної боротьби, викликаній усвідомленням себе визначальним центром визвольного руху курдів.

Важливу роль для Іраку відіграють і нафтові родовища на півночі країни, що пояснює її економічний інтерес на цих територіях. До того ж через

Іракський Курдистан пролягають транспортні нафто- і газопроводи світового значення і їх відділення означало б для Іраку величезні економічні втрати при відділенні транзитних територій.

При утворенні незалежного Курдистану Ірак втрачає і безпосереднє сусідство з Туреччиною, основним геостратегічним партнером у транспортних комунікаціях, і вихід до величезного ринку збуту природних ресурсів країни у Європі, що, в перспективі, звело б до мінімуму позиції Іраку на світовому ринку енергоресурсів.

Висновки. Аналіз регіональної структури Курдистану з геополітичної точки зору, враховуючи його природні і соціально-економічні показники, дозволяє зробити висновок, що найбільш розвиненими, здатними стати його центральним простором, ядром, виступають його турецька та іракська частини. Сирійський та Іранський Курдистан - це менш розвинені райони, які не відповідають геополітичній функції "ядра" і виступають окраїнними, периферійними територіями.

На сучасному етапі швидких змін у геополітиці як окремих регіонів, так і світу, не слід повністю виключати вирішення тривалого курдського конфлікту шляхом утворення незалежної курдської держави. Нестійка обстановка в регіоні, політичні амбіції окремих країн, протилежність їх напрямків у зовнішній політиці, територіальні претензії і конкуренція у питанні транспортних комунікацій зумовили важливість геополітичної стратегії кожної окремої країни як для стабільності близькосхідного регіону, так і для розстановки сил на політичній арені світу.

Перемога сепаратистського руху в країнах Південно-Західної Азії означатиме кардинальні зміни на його геополітичній карті. Утворення нової держави з площею у 500 тис. км², населенням у 40 млн. чол., з багатою сировинною базою і вигідним геополітичним положенням в середині регіону, зумовить зміни в усіх сферах господарських структур його основних одиниць (Туреччини, Іраку, Ірану), здійснить величезний вплив на ситуацію у сусідніх країнах (Пакистані, Афганістані, в країнах Закавказзя) і матиме гучний резонанс у світі (активізація сепаратистських рухів, загострення етнополітичних конфліктів, зміна розстановки сил у регіоні і навколо нього, активізація озброєння, перерозподіл сфер впливу і не лише в даному регіоні, зміна ракурсу євразійських транспортних комунікацій тощо).

Отже, наведені приклади можливих наслідків утворення незалежного Курдистану для близькосхідного регіону свідчать про незацікавленість жодної з країн Азії у створенні нової держави у центрі арабського світу і про глобальний характер змін, які настануть за цим.

Порушення нестійкої стабільності у регіоні Південно-Західної Азії може призвести до військових загроз у різних районах регіону і зміні розстановки сил, аж до питання поширення мусульманського фактору у світі та позицій світового лідерства. Неминучою стане загроза стабільності усєї міжнародної міжрегіональної системи сучасного світу.

Географія та туризм

- 1.Бжезінський З. Велика шахівниця. – Львів; Івано-Франківськ, 2000.*
- 2.Ейкельман Д. Близький Схід та Центральна Азія. – К., 2005.*
- 3.Політична географія і геополітика: Навч.посібник/Б.П.Яценко, В.І.Стафійчук, Ю.С.Брайчевський та ін.; за ред. Б.П.Яценка. – К.,2007.*
- 4. Agnew J. Making Political Geography. – London; New York, 2002.*
- 5. Van Bruinessen M. Kurdish Society, Ethnicity, Nationalism and Refugee Problem//Kurdish and Identity. – L., 1996.*